

«ΠΟΛΙΣ ΚΑΘΑΡΩΣ ΛΑΤΡΕΥΟΥΣΑ»

Γ Π Ο
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

‘Ο κοινωνικός χαρακτήρας τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Ἀρέθα.

Ἡ περιοχή τῆς Νότιας Ἀραβίας, τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας¹, ἔχει μία ιδιομορφία στή γνωριμία της μέ τὸ Χριστιανισμό. Πρόκειται γιὰ καρποφορία ἱεραποστολῆς πού ἀσκήθηκε ἔχι σέ ἄπορη πρὸς τὸ Βυζάντιο χώρα, ἀλλὰ σέ ἀρκετὰ ἀπομακρυσμένη, μέ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθοῦν ἐκεῖ ἀμιγεῖς ἀλλὰ σχετικὰ ἀπομονωμένοι χριστιανικοὶ πυρῆνες. Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε ἀκριβῶς συναντήθηκε ἡ περιοχή μέ τὸ χριστιανισμό· πάντως τὸ 356 βρισκομε ὀργανωμένη ἱεραποστολή ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖο, γιὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Κατὰ τὸν 6ο αἰῶνα, χαρακτηριστικὸ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Νότιας Ἀραβικῆς χερσονήσου ἦταν ἡ διάκρισή του σέ δύο ἐθνολογικὲς ἐνότητες: τὴν Ἀραβικὴ στὸ Βορρᾶ καὶ τὴν Ὀμηριτικὴ στὸ Νότο, στὴ σημερινὴ Ἰεμένη. Τὸ Ὀμηρικὸ (ἢ Χιμαριτικὸ) βασίλειο (τὸ παλαιὸ βασίλειο τοῦ Σαβᾶ πού ἀναφέρει ἡ Π.Δ.) πῆρε τὴν ὀνομασία του ἀπὸ τὸν Χιμάρ πού βασιλεύσε τὸν 7ο π.Χ. αἰῶνα. Ἀντίθετα μέ τὸ νομαδικὸ χαρακτῆρα τοῦ Βορείου τμήματος, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Νότιας Ἀραβίας ἦταν συγκροτημένη σέ πόλεις. Σημαντικὴ πόλη τοῦ Νότου τὸν 6ο αἰῶνα ἦταν ἡ Ναγρᾶν, εὐρισκομένη στὴν ἐπικράτεια τοῦ Ὀμηρικοῦ κράτους ἢ, τοῦλάχιστον, ὑπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐπῆρειά του. Ἡ Ναγρᾶν πρέπει νὰ γνώρισε τὸ χριστιανισμό περὶ τὸ 500, καὶ ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα γνώριζε ἀκμὴ ὡς «χριστιανικὴ πόλη».

Τὸν 6ο αἰῶνα ἡ Νότια Ἀραβία ἔγινε τὸ πεδίο μιᾶς σφοδρῆς Ἰουδαίω-Χριστιανικῆς ἀντιπαράθεσης. Συγκεκριμένα, οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι ὑπέστησαν διώξεις ἀπὸ τὸν Ὀμηρίτη βασιλέα Δουναάν, ὁ ὁποῖος μετὰ ἀπὸ σύντομη θητεία του στὸ χριστιανισμό μεταστράφηκε (ἢ ἐπανάκαμψε) στὸν Ἰουδαϊσμό καὶ ἐπιδόθηκε σέ βίαιους προσηλυτισμούς. Κατὰ τὸ 523, ὅταν αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου ἦταν ὁ Ἰουστίνος Α' (518-527), ὁ Δουναάν κατέλαβε τὴ Ναγρᾶν, ἡ ὁποία ἀνέδειξε μάρτυρες θαυμαστούς². Ἀπὸ τὰ μαρτύρια πού γνωρί-

1. Κοσμά Ἰνδικοπλεύστη, «Χριστιανικὴ Τοπογραφία» II, 26,8-9. Sources Chrétiennes 141, 331 κ.ᾶ.

2. Ἡ Ἰουδαίω-χριστιανικὴ ἀντιδικία στὴν περιοχή συνδέεται μέ τίς στρατιωτικὲς ἐπεμβάσεις τῆς χριστιανικῆς Αἰθιοπίας, τὴ διπλωματικὴ ὑποστήριξη τῆς Κωνσταντινού-

ζουμε, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει τὸ Μαρτύριο τοῦ Ἀρέθα, κυβερνήτη τῆς πόλης³.

Τὸ ἱστορικό.

Ἡ Ναγρὰν ἐμφανίζεται στὸ Μαρτύριο ὡς πόλη πολυάνθρωπη (Migne PG 155, 1252A, 1256B, 1269B· οἱ ἀριθμοὶ ὄλων τῶν παρενθέσεων εἶναι ἀπὸ τὸν Migne), μὲ προάστεια καὶ ἀγροτικὲς κατοικίες ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς (1253C, 1256C-D), «καθαρῶς λατρεύουσα τῷ Θεῷ, καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις τῶν θείων Πατέρων στοιχοῦσα δόγμασιν» (1252C), «ἐγκαυχωμένη τῷ τιμίῳ Του αἵματι καὶ σταυρῷ καὶ τοῖς πάθεσιν» (1273B). Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τῆς ζωὴ ἦταν κανονικὰ ὀργανωμένη, ἀφοῦ βρίσκουμε ἀναφορὰς σὲ ἐπίσκοπο, μοναχοῦς, ἀφιερωμένους παρθένους καὶ γυναῖκες (1256D, 1260C). Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἦταν Ἀραβικὸς καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἀραβικὴ.

Ὁ Δουναάν, ἀνεκτικὸς ἀπέναντι στοὺς εἰδωλολάτρεις καὶ προασπιστῆς τῆς Ἰουδαϊκῆς πίστεως, ἐκστράτευσε ἐναντίον τῆς «τὴν κατὰ Χριστοῦ μανίαν ἀποπλῆσαι σκοπῶν, καὶ τὸ Χριστιανῶν γένος εἰς ἅπαν ἐκτρέψαι» (1252C-D). Μετὰ ἀπὸ ἀναποτελεσματικὲς ἀπειλὲς πρὸς τοὺς ἐγκλειστοὺς χριστιανοὺς, περιέσφιξε τὴν Ναγρὰν σὲ πολιορκία. Οἱ δύσκολες συνθῆκες ἀνάγκασαν τοὺς ἀμυνόμενους νὰ παραδώσουν τὴν πόλη, ἐμπιστευόμενοι τὶς ἔνορκες ὑποσχέσεις τοῦ πολιορκητῆ γι' ἀνεξιθρησκεία καὶ ἐπιβολὴ μόνου ἐτήσιου φόρου (1253D). Μόλις ὅμως αὐτὸς κατέλαβε τὴν πόλη, ἀποκάλυψε τὸν ἀληθινὸ ἑαυτὸ του (1256C), συγκέντρωσε τοὺς πρόκριτους τῆς πόλης μ' ἐπικεφαλῆς τὸν γέροντα διοικητὴ τῆς Ἀρέθα, καὶ τοὺς πίεσε μὲ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα (1256D-1257D), μὲ ὑποσχέσεις (1257D-1260A), μὲ ἀπειλὲς (1268A-B) καὶ μὲ βα-

πολης, τὴ συγκρότηση τοῦ χριστιανικοῦ κράτους τῶν Ὀμηριτῶν καὶ τὸν ἐπεκτατισμὸ τῆς Περσίας. Γιὰ τὰ γεγονότα αὐτά, γιὰ τὸ ρόλο τῶν Μονοφυσιτῶν καὶ γιὰ τὰ σχετικὰ προβλήματα τῆς ἔρευνας, βλ. κυρίως: — I. S h a h i d, «The Martyrs of Najran. New Documents» (Bruxelles, 1971). — J. R y c k m a n s, «La persécution des chrétiens himyarites au sixième siècle» (Istanbul, 1956). — S i d n e y S m i t h, «Events in Arabia in the 6th Century A.D.» (Bulletin of the School of Oriental and African Studies, XVI, 1954). — A. V a s i l i e v, «Justin I (518-527) and Abyssinia» (Byzantinische Zeitschrift, 1933). — J. H e r d e n, «An Introduction to Ethiopic Christian Literature» (1926). — T h. N ö l d e k e, «Geschichte der Persen und Araber zur Zeit der Sasaniden, Aus der arabischen Chronik des Tabari. Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, Graz 1973. — Α. Γ ι α ν ν ο υ λ ἄ τ ο υ, Ἀἰσλάμ, Ὀρθοδοξολογικὴ ἐπισκόπησις» (1983).

3. Τὸ μαρτύριο τοῦ Ἀρέθα βρίσκεται σὲ Ἀραβικὴ, Αἰθιοπικὴ καὶ Ἑλληνικὴ ἀπόδοση (γιὰ τὴν τελευταία στὸ Bibliotheca Hagiographica Graeca, 167. Βλ. Migne PG 115, 1249-1289). Βλ. καὶ Ζ α χ α ρ ῖ α τ ο ῦ Ρ ή τ ο ρ ο ς, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία 3,3, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium (1919), 283.

σανισμούς κι ἐκτελέσεις τῶν κατοίκων (1260C-1265D), νὰ ἐγκολπωθοῦν τὸν Ἰουδαϊσμό. Μεταξὺ τοῦ βασιλέα καὶ τῶν χριστιανῶν συναντᾶμε δημόσιους διαλόγους πλήρεις παρρησίας καὶ θεολογικῆς μαρτυρίας. Οἱ πιστοὶ Ναγρὰνίτες τελείωσαν τὴ ζωὴ τους ὡς μάρτυρες. Ἡ μνήμη τοῦ Ἀρέθα ἐορτάζεται στὶς 24 Ὀκτωβρίου.

Ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ Μαρτυρίου.

Ἐνῶ τὸ μαρτύριο τοῦ Ἀρέθα, ὅπως αὐτὸ ἔχει καταγραφεῖ, ἀκολουθεῖ τὴ γενικὴ δομὴ τῶν Μαρτυρίων (παρρησία, διάλογος, ὑποσχέσεις, θάνατος), φέρει ταυτόχρονα καὶ ἓνα σπάνιο χαρακτηριστικόν: ὁ Ἀρέθας καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς δὲν μαρτύρησαν ἀπλῶς ὡς πιστὰ ἄτομα, ἀλλὰ καὶ ὡς πολῖτες μιᾶς χριστιανικῆς πόλης, δηλαδὴ ὡς μέτοχοι καὶ ἐκπρόσωποι μιᾶς κοινότητος ποὺ προσδιορίζεται πρωταρχικὰ ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ τῆς ταυτότητα. Μιᾶς πόλης ποὺ συγκροτεῖται πλέον μὲ ἀρχέτυπο τὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ δὲν ἀναιρεῖ σὲ καμμία περίπτωση τὴν προσωπικὴ διάσταση τοῦ Μαρτυρίου, ἀλλὰ ὑπογραμμίζει τὸ κοινωνικὸ γεγονός τῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέλους Σώματος, μὲ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ ὁποῦο συμπάσχει.

Κι ὁ ἴδιος ὁ Δουναάν φαίνεται ὅτι εἶχε συνείδηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος. Δὲν σφράγηκε κατὰ μεμονωμένων χριστιανῶν τοῦ βασιλείου του, ἀλλὰ ἐκστράτευσε (κατὰ τῆς πόλεως) (1252C-1253C) καὶ διαπραγματεύτηκε μὲ τοὺς «τῆς πόλεως» (1253B, 1256A). Σὲ ὀρισμένα σημεῖα ἢ λέξη («πόλις») ἔχει περιεκτικὴ ἔννοια καὶ δηλώνει τοὺς πολῖτες τῆς, δηλαδὴ τοὺς χριστιανούς (1256B) ἢ χρησιμοποιεῖται συνώνυμα μὲ τὸ «ἔθνος» (1259B), τὸ «χριστιανῶν γένος» (1249A, 1252D), τὸ «χριστιανῶν φύλον» (1269B), τὴν «πατρίδα» (1260A, 1269C). Εἶναι, ἐξ ἄλλου, χαρακτηριστικὴ ἢ χρῆση τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ στοὺς διαλόγους τῶν μαρτύρων μὲ τὸν κατακτητὴ. Οἱ πρόκριτοι ἀπελογοῦντο «ὕπερ ἀπάσης τῆς πόλεως» (1257C). Τὸ βίωμα αὐτὸ τῶν Ἀράβων χριστιανῶν τῆς Ναγρὰν, ὅτι συμμετέχουν σὲ μιὰ κοινότητα ποὺ προσλαμβάνει κάθε πτυχὴ τῆς ζωῆς τους, ὅπως αὐτὸ ἐννοεῖται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἔννοια τῆς «πόλεως», ἐκφράζεται ἔντονα στὸ τέλος τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἀρέθα καὶ τῶν προκριτῶν: «καὶ ὁ λοιπὸς δὲ ἀκολούθως χορὸς, ἢ γλυκεῖα καὶ ἄλυτος ἔταιρεία ... πρὸς τὴν σφαγὴν ἐχώρουν» (1273C). Ἡ ἄλυτος ἔταιρεία ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν παροῦσα ζωὴ καὶ συνεχίζεται στὴν ἐπέκεινα. Ὁ συντάκτης τοῦ Μαρτυρίου, τοῦ προσδίδει χροιά θεοκρατικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ.

Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἦταν διαρθρωμένο τὸ πολίτευμα τῆς Ναγρὰν πάνω στὴ Βυζαντινὴ συναλληλίαν κράτους καὶ ἐκκλησίας. Κορυφαῖοι διάκονοι τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς ἦταν ὁ Ἐπίσκοπος [ὁ Δουναάν, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πρόκριτους ἀναζήτησε καὶ τὸν ἐπίσκοπο Παῦλο· μαθαίνοντας ὅτι εἶχε πρὸ δύο ἐτῶν πεθάνει, ἀνῶρξε τὸν τάφο του, ἔκαψε τὸ λείψανο καὶ διεσκορπίσε

τῆ στάχτη του (1256C)] καὶ ὁ Κυβερνήτης [95ετῆς Ἀρέθας, γιὸς ἐπίσης κυβερνήτη τῆς Ναγρὰν (1268A, 1269B)]. Ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ δὲν ἦταν μοναρχική· μολονότι ὁ Δουναὴν προσάπτει στὸν Ἀρέθα τὴν κατηγορίαν τοῦ τυράννου (1268A), ἡ ἀπόφαση παράδοσης τῆς πόλης εἶχε ληφθεῖ ἀπὸ τοὺς πολίτες — ἢ τοὺς πρόκριτους— παρὰ τὴν ἀντίθετη ἀποψη τοῦ Κυβερνήτη (1268B).

Ὁ Ἀρέθας ὀδεύοντας πρὸς τὸ μαρτύριο αἶρει μὲ συνέπεια τὸ σταυρὸ τῆς χριστιανικῆς πολιτείας του. Στὴ δημόσια ὁμολογία πίστεως του ζητᾷ ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του νὰ προηγηθεῖ στὸ μαρτύριο, ὅπως προηγεῖτο καὶ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῆς πόλης (1272C). Παράλληλα, ἀνακοίνωσε τὴ διαθήκη του (συνέταξε —θά λέγαμε— δημόσια διαθήκη) ὑπὲρ τῶν κατιόντων του, μὲ ὄρον τὴν ἐμμονήν τους στὴ χριστιανικὴ πίστη, καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας (1272C-D). Καὶ στὴ συνέχεια τῆς ἀγαπητικῆς κοινότητος τῆς Ναγρὰν βλέπει τὴ δική του, ἀναμνηστικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ συνέχεια: «Πόλιν οὕτω μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, καὶ ἔθνος ὀλόκληρον, προσάγω Θεῷ, οἷ καὶ δι' αἰῶνος τὴν ἐμὴν μνήμην ἄληστον ἔξουσι, τὸ πᾶν ἐκείνω τῆς εὐχαριστίας ἀνατιθέντες» (1269B).

Ἄσια ἀπίθεια.

Οἱ ἀπαρχές τῆς ἀντιπαράθεσης Χριστιανισμοῦ - Ἰουδαϊσμοῦ ποὺ κορυφώθηκε τὸν βον αἰῶνα, βρίσκονται στὴν ἔλευση τοῦ χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ. Ἡ Ναγρὰν εἶχε γνωρίσει τὸν χριστιανισμὸν ἤδη ἐπὶ Κωνσταντίου. Ἡ ἱεραποστολικὴ προσπάθεια εἶχε ἀκολουθήσει τὴ διπλωματικὴ ὁδὸ (τὸ Βυζάντιο πάντα, ἐξ ἄλλου, ἐνδιαφερόταν γιὰ ἐξασφάλιση φιλικῶν σχέσεων μ' αὐτὴ τὴν σπουδαία —ἐμπορικὰ καὶ στρατηγικὰ— περιοχὴ)· ὁ αὐτοκράτορας ἀπέστειλε πρεσβεῖες καὶ δῶρα στὸν ντόπιον ἡγέτη, οἰκοδόμησε ναοὺς καὶ ἔπεμψε «τινὰ θεόφιλον ἄνδρα πρὸς τὸν μοναδικὸν ἀποκλίνοντα βίον», «εἰς προστασίαν τῶν τῆ εὐσεβεῖα συντιθεμένων» (1252B). (Πρόκειται, προφανῶς, γιὰ τὸν Θεόφιλον τὸν Ἰνδό). Τὸ ἰσχυρὸ Ἰουδαϊκὸ στοιχεῖο τῆς περιοχῆς εἶχε ἀντιδράσει στὸν ἐρχομὸ καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ τελευταίου, κατηγορώντας τον ὡς ξένο καὶ ὡς θρησκευτικὸ νεοπεριστή, καὶ ζητώντας θεοσημεῖες γιὰ τὴν ἀποστολή του.

Βλέπουμε ἐδῶ νὰ ἐπαναλαμβάνεται ἡ πάγια ἐπιχειρηματολογία Ἰουδαίων καὶ Ἑθνικῶν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς καινοφανοῦς καὶ ἀντιπαραδοσιακοῦ κινήματος ποὺ ἀμφισβητεῖ τὴν πάτρια πίστη⁴. Ὁ Δουναὴν, παρουσιάζοντας καὶ αἰτιολογώντας τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστη του καὶ τὸν προσηλυτιστικὸν ζῆλον του, δηλώνει: «τοῦ νόμου μὲν ἀντέχομαι καὶ τῶν πατρῶν ἐθῶν ἰσχυρῶς περιέχομαι, πᾶν δὲ εἴ τι νεώτερον ἀπωθοῦμαι, καὶ διὰ τὸ ἀπεχθάνομαι

4. Βλ. Ἡλῖα Βουλγαράκη, «Ἡ συνήθεια ὡς ἐμπόδιον εἰς τὴν μεταστροφήν», Ἐν Ἀθήναις, 1977.

καὶ τῷ Ἰησοῦ, ἀνθρώπῳ, θεότητα ἑαυτῷ τολμηρῶς περιέψαντι» (1257A). Ἀντίθετα, στή στάση τῶν μαρτύρων τὸ κύριο βᾶρος ἔχει ἡ ἐπίγνωση τῆς σχέσης τους μετὰ τὸν Χριστό, κι ἔχει τὸ θεσμοποιημένο «πάτριον σέβας» (1253D, 1256A).

Θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπαναδιατυπώσουμε τὸν χαρακτήρα τῆς Ναγρὰν ἀφ' ἐνὸς ὡς «χριστιανικῆς πόλης», δηλαδή ὡς προσανατολισμένης πρὸς τὸ Θεὸ κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἔχει ὡς ἐκκλησιαστικῆς οὐμάδας μέσα σὲ θρησκευτικὰ πλουραλιστικὴ πόλη, ἀλλὰ ὡς ἀμιγυῶς χριστιανικῆς αὐτοδιοικουμένης πολιτείας μέσα σὲ μισαλλόδοξο κράτος. Κατὰ συνέπεια, ἡ βίαιη συνάντηση τῶν δύο θρησκευτικῶν κόσμων δὲν διαδραματίζεται μόνο στὸν ἀτομικὸ χῶρο, ἀλλὰ παίρνει διαστάσεις πολιτειακῆς καὶ κοινωνικῆς. Σίγουρα, τὸ ἐρώτημα ποῦ ξεπρόβαλε στίς συνειδήσεις τῶν Ναγρανιτῶν ἦταν ἡ σχέση τῶν εὐαγγελικῶν ἐπιταγῶν «πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω» (Ρωμ. 13,1) καὶ «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. 5,29). Ἡ ὑπέρβαση τῆς ἀντινομίας τῶν δύο προτάσεων πραγματοποιεῖται στὸ μαρτύριο μετὰ τόλμη καὶ ριζοσπαστικότητα. «Ὅπως εἶπαμε, οἱ Ναγρανίτες πείσθησαν ἀπὸ τοὺς ὅρκους τοῦ Δουναὰν γι' ἀνεξιθρησκεία, ἔπαυσαν τὴν ἀμυνα καὶ παρέδωσαν τὴν πόλη. Ἡ αἰτιολόγηση τῆς ἀπόφασής τους αὐτῆς ἦταν: «Τοῖς βασιλεῦσιν ὑπέκειν ἐμάθομεν» καὶ ἂν ὁ Δουναὰν παραβεῖ τοὺς ὅρκους του, θὰ τιμωρηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ (1256A). Τὴν ἀντίληψη αὐτὴ τὴν κατερράκωσε ὁ Δουναὰν ἀμέσως μετὰ τὴν κατάληψη τῆς πόλης: ἀκήρυκας ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ἐκέλευε διαθεῖν, ἐμβοῶντας, ἀπαρνούμενους τὸν Χριστὸν ζῆν ἰουδαϊκῶς, τὰ ἀύτὰ φρονοῦντες τῷ βασιλεῖ» (1256D). Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ξεκινώντας τὴ δημόσια ἀντιπαράθεσή του μετὰ τὸν δέσμιο Ἀρέθα (ὡς ἡγούμενο τῶν 340 προκρίτων), ὁ Δουναὰν τὸν κατηγορεῖ γιὰ ἀπείθεια καὶ ἀνυποταξία. Ἡ πολιτικὴ ἀνυπακοή στοὺς βασιλικούς ὀρισμοὺς σημαίνει πλέον καὶ ἀπείθεια στὴ θρησκευτικὴ βούληση τοῦ ἐξουσιαστῆ· ὁ δρόμος γιὰ τὸ μαρτύριο ἔχει ἀνοίξει (1268A-B).

Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Ἀρέθα εἶναι ὄντως ἀξιοπρόσεκτες: ἂν οἱ συμπολίτες του θεμελίωσαν τὴ διαλλακτικὴ ἀπόφασή τους στὴ ρήση τοῦ Παύλου γιὰ ὑποταγὴ στίς ἐξουσίες, ὁ Ἀρέθας θεμελιώνει τὸ μαχητικὸ του φρόνημα στὴν πίστη καὶ στὸ ἀρχέτυπο τοῦ Γεδεὼν ποῦ συνέτριψε τοὺς Μαδιανίτες. Τὸ φρόνημά του αὐτό, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀξιοματούχους τοῦ Δουναὰν ἔσπευσε νὰ τὸ ἐρμηνεύσει ὡς ἐξύβριση τοῦ βασιλέα, καὶ συνεπῶς ὡς ἀντίφαση πρὸς τὸν ἴδιο τὸν χριστιανικὸ νόμο («ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς» — πρβλ. Πράξ. 23,6), ποῦ ἐπιτάσσει «τὸν βασιλέα τιμᾶν, ἂν τε ἀγαθὸς ἦ, ἂν τε μὴ οὕτως». Ἀπαντώντας, ὁ Ἀρέθας διέρρηξε τὸ κέλυφος καὶ ψηλάφησε τὴν οὐσία τοῦ νόμου: «Πῶς ἂν τις τὰ γε εἰς Θεὸν εὐσεβῶν, καὶ βασιλέα ἐλέγχων παρανομοῦντα, παρανομήσοι ποτέ;» (1268B-D). Ὑποταγὴ στὸ Δουναὰν

σημαίνει ὑπακοή σὲ τύραννο καὶ ἀσέβεια (1269D). Μὲ δριμεῖα γλῶσσα ὁ Ἀρέθας συνοψίζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ χρηστοῦ βασιλέα στὴν ἀξιοπιστία του ἀπέναντι στὸ λαό του, καὶ στὴν εὐθύτητά του, μὲ τὴν ὁποία κερδίζει τὴν ἐκτίμηση καὶ τὴν ἀγάπη τῶν ὑπηκόων του. Ὑποδείγματα τέτοιων χρηστῶν ἀρχόντων εἶναι γιὰ τὸν Ἀρέθα ὁ χριστιανὸς βασιλέας τῆς Αἰθιοπίας καὶ ὁ προκατόχος τοῦ Δουναάν, ὁ χριστιανὸς βασιλέας τοῦ Ὀμηριτικοῦ κράτους⁵. Στὴ συνείδηση τοῦ μάρτυρα, δίκαιο πολίτευμα καὶ χριστιανικὴ πίστη συμπίπτουν. Ἔχουμε ἴσως μιὰ ἀντανάκλαση τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Βυζαντίου περὶ τοῦ αὐτοκράτορα ὡς πιστοῦ μέλους καὶ ὑπερασπιστῆ τῆς Ἐκκλησίας (1269A-B).

Ἐκεῖνο ποὺ διαφοροποιεῖ τὸ «Μαρτύριο τοῦ Ἀρέθα» ἀπὸ ἄλλα μαρτύρια εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἀφήγηση τῆς μαρτυρικῆς πορείας ἑνὸς προσώπου, ἀλλὰ μιᾶς κοινότητος μέσα σὲ μιὰ ἀλληλουχία ἱστορικῶν γεγονότων, σὲ μιὰ περιοχὴ μὲ θρησκευτικὴ πολυμορφία. Οἱ ἐρευνητὲς ὑποθέτουν ὅτι ἀπόηχος τῆς θυσίας τῆς Ναγρὰν βρίσκεται καὶ στὸ Κοράνιο (σούρα «Τὰ Ζῶδια»). Κ' ἕναν περίπου αἰῶνα μετὰ τὸ Μαρτύριο, οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν τῶν μαρτύρων ἦταν οἱ πρέσβεις πρὸς τὸν Μωάμεθ γιὰ νὰ διακανονίσουν τὶς σχέσεις τῆς Χριστιανικῆς Ἀραβικῆς πόλης Ναγρὰν μὲ τὴ Μουσουλμανικὴ Ἀραβικὴ πόλη Μεδίνα⁶. Ἡ Ναγρὰν, ποὺ ποτὲ δὲν βρέθηκε ἔνδον τῶν Βυζαντινῶν συνόρων, ἐκπροσωπεῖ τὴν αὐθεντικότητα τῆς θυσίας καὶ τὶς δυνατότητες τοῦ διαλόγου.

5. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἐσιφιμαῖο, τὸν τοποτηρητὴ ποὺ ἄφησε στὸ Ὀμηρικὸ κράτος ὁ Αἰθίοπας βασιλέας, μετὰ ἀπὸ ἐπιτυχή στρατιωτικὴ ἐπέμβασή του πρὸς ὑποστήριξη τῶν χριστιανῶν τῆς περιοχῆς. Ὁ Ἀρέθας ἐπὶ πλέον προφήτευσε τὴν ἐκ Θεοῦ ἀνάρρηση στὸν Ὀμηρικὸ θρόνο ἀνθρώπου εὐσεβοῦς, ποὺ θὰ κρατῶναι τοὺς χριστιανούς (1269B). Τὸ κείμενο ἴσως ἀπηχεῖ τὴν ἐδραίωση τοῦ χριστιανικοῦ Ὀμηριτικοῦ κράτους (περίπου 530-570 μ.Χ.) μετὰ ἀπὸ δευτέρη στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τῶν Αἰθίοπων, τὴν ἐκπόνηση τῶν «Νόμων τῶν Ὀμηριτῶν» ἀπὸ τὸν ἅγιο Γρηγόριο, καὶ τὶς ἐκχριστιανιστικὲς προσπάθειες τοῦ βασιλιά Ἀβράμου.

6. Βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ I. S h a h i d, ὁ. π., σελ. 193 καὶ 231.